

דף שבועי

בס"ד

פרשת ואתחנן, תשפ"ה, מספר 1630

נאמרו בדיבור אחד

יוסף תביר

הקב"ה. שכן, רק בפסוקים אלה ה' מדבר בגוף ראשון (אֲנִי [2X], מצותי), אבל בהמשך, ההתייחסות לה' היא בגוף שלישי, כגון: "לֹא תִשָּׂא אֶת שֵׁם ה' אֱלֹהֶיךָ לְשׁוֹן, כִּי לֹא יִנָּקֶה ה' אֶת אֲשֶׁר יִשָּׂא אֶת שְׁמוֹ לְשׁוֹן" (ה:יא). על פי הבחנה זו דרש רב המנונא:³

"תורה צוה לנו משה מורשה", 'תורה' בגימטריא שית מאה וחד סרי הוי (611), "אֲנִי" ו"לֹא יִהְיֶה לְךָ" מפי הגבורה שמענוס' (מכות כג ע"ב – כד ע"א).⁴

כדי ליישב סתירה זאת פירש המכילתא שהקב"ה דיבר פעמיים: פעם אחת אמר את כל הדיברות בדיבור אחד, ובאופן כזה לא היה עם ישראל מסוגל לקלוט את תוכנם, ובפעם השנייה חזר הקב"ה בעצמו על שני הדיברות הראשונים, ושמונה הדיברות האחרים נאמרו לעם על ידי משה. וכן משמע מדברי רש"י שהביא את המכילתא שלנו בפירושו לשם' כ:א, אבל בפירושו לפרק יט:ט קבע ש"לא שמעו מפי הגבורה אלא 'אֲנִי' ו'לֹא יִהְיֶה לְךָ'.⁵

אומנם, לא כולם הסכימו להפריד בין שני הדיברות הראשונים ליתר הדיברות. אבן עזרא דחה את הדיוק בשימוש בגוף ראשון בשני הדיברות הראשונים, לעומת השימוש בגוף שלישי בשאר הדיברות. לדבריו, שינויים כאלה אופייניים לסגנון המקראי שאינו מקפיד על עקביות בזה.⁶ הרעיון שעם ישראל שמע את כל הדיברות בצורה מפורשת ביותר נמצא במדרש שיר השירים:

אמר רבי יוחנן מלאך היה מוציא הדיבור מלפני הקדוש ברוך הוא, על כל דיבור ודיבור, ומחזירו על כל אחד ואחד מישראל ואומר לו מקבל אתה עליך את הדיבור הזה? (שיר השירים רבה א, ב).⁷ השאלה אם בני ישראל שמעו את כל הדיברות מפי ה' קשורה בשאלה פרשנית אחרת. בני ישראל אמרו למשה, שהם אינם יכולים לעמוד בפני דיבורו הישיר של הקב"ה, וביקשו ממנו שהוא ישמע את דברי ה' ויאמר להם את אשר שמע (שם' כ:טז, דב' ה:כז, יח:יז). בקריאה פשוטה במקרא משתמע שהם ביקשו זאת אחרי ששמעו את עשרת הדיברות. אך לפי ההבנה

בפינו שגורה הקביעה "זכור ושמור בדיבור אחד".¹ הביטוי 'בדיבור אחד' מופיע במספר הקשרים. במאמר זה אבקש להסביר את משמעות הביטוי בכל הופעותיו. לפסוק "וַיִּדְבֹּר אֱלֹהִים אֶת כָּל הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה לְאָמֵר" (שם' כ:א) דורש המכילתא:

[מלמד שאמר עשרת הדברות] בדבור אחד, מה שאי אפשר לבשר ודם לומר כן, שנאמר: "וַיִּדְבֹּר אֱלֹהִים אֶת כָּל הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה לְאָמֵר". אם כן, מה ת"ל 'אֲנִי ה' אֱלֹהֶיךָ... לא יהיה לך', אלא מלמד שאמר הקדוש ברוך הוא עשרת הדברות בדיבור אחד וחזר ופרטן דיבור דיבור בפני עצמו (מכילתא דרבי ישמעאל יתרו, מסכתא דבחדש פרשה ד, עמ' 218).

בהקשר זה, משמעות הביטוי 'דיבור אחד' היא, שכל המילים של עשרת הדברות נאמרו בהגה אחד, בצורה שאינה ניתנת לקליטה אצל בני אדם.² אפשר לדמות את זה לשדר רדיו המועבר במהירות עצומה כך ששדר ארוך נתפס במקלטים כנקודה קטנה. לכן, חזר הקב"ה על הדיברות פעם שנייה, כאשר כל דיבר ודיבר נאמר כדיבור בפני עצמו. לפי זה, כאשר המכילתא שאל 'אם כן מה ת"ל אֲנִי ה' אֱלֹהֶיךָ... לא יהיה לך', נקט המכילתא בשני הדיברות הראשונים כדוגמה, וגם האחרים נאמרו שוב בפירוט. אך לפי זה, לא ברור מה אילץ את המכילתא לקבוע שהדיברות נאמרו פעמיים. לכן, נראה שהמכילתא נקט בשני הדיברות הראשונים דווקא, שרק הם נאמרו שוב בפירוט, ומעתה נוכל להצביע על הקושי בטקסט שהביא למסקנה שהדיברות נאמרו פעמיים. מצד אחד, התורה קבעה שכל עשרת הדיברות נאמרו מפי הגבורה: "וַיִּדְבֹּר אֱלֹהִים אֶת כָּל הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה". וכן העיד משה בסיכום שבפרשתנו: "אֶת הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה דִּבֶּר ה' אֶל כָּל קְהִלָּתְךָ בְּהָרָה" (דב' ה:יט). לעומת זאת, ניתוח עשרת הדיברות מלמד שרק שני הדיברות הראשונים (מ"אֲנִי" [ה:ו] עד "וְלִשְׁמִרַי מִצּוֹתַי" [ה:י]), נאמרו בדיבור מפורט מפי

* יוסף תבירי הוא פרופ' אמריטוס של המחלקה לתלמוד באוניברסיטת בר-אילן.

אני מודה לידדי, אהרן גליק וג'ורג' לונדון, שקראו את המאמר והעירו לי הערות מאלפות.

1 בפיט' 'לכה דוד' הסדר הוא 'שמור וזכור' כדי שהשורה תתחיל באות ש' לצורך האקרוסטיכון 'שלמה'. לטעמים קבליים לשני הסדר ראו ראובן קימלמן, **לכה דודי וקבלת שבת**, ירושלים תשס"ג, עמ' 34.

2 במקום אחר, בזיקה לפסוק "מִי כְמֹכָה בְּאֵלִים" (שם' טו:יא), המכילתא מציין שאלים "פֶּה לָהֶם וְלֹא יִדְבְּרוּ" (תה' קטו:ה), אבל הקב"ה אמר עשרת הדיברות כאחת שנאמר "וידבר א-להים את כל הדברים האלה לאמר" (מכילתא דרבי ישמעאל בשלח, מסכתא דשירה פרשה ח, עמ' 143).

3 בכ"י מינכן 95 בעל הדרשה הוא מר זוטרא.
4 בנוסח המסורה אין, כמעט, הבדל בין הנוסח של שני הדיברות הראשונים בפרשת יתרו לעומת הנוסח שבפרשתנו. אבל בדיברות האחרונים, החל ממצוות השבת, ישנם הבדלים משמעותיים.
5 וכן פירש הרא"ם את דברי רש"י.
6 השו" ו"לא תִשָּׂא אֶת שֵׁם ה' אֱלֹהֶיךָ לְשׁוֹן" (ה:יא) ו"וְלֹא תִשָּׂא אֶת שֵׁם ה' אֱלֹהֶיךָ לְשׁוֹן" (ה:יא) (וי' יט:יב).
7 למקורות נוספים ראו לוי גינצבורג, **אגדות היהודים**, משה במדבר, הערה 243.

המקרים האחרונים, האיסור והחריג נאמרו בפסוקים סמוכים. ברור ש'דיבור אחד', בהקשר זה, אינו מכוון לדיבור בצורה א-להית מיוחדת. כוונת הביטוי לקבוע שאין כאן סתירה, כי המצווה התכונן לכתחילה שלאיסור הגורף יש חריגים.¹¹

מעתה, נוכל להתייחס ל'דיבור האחד' של 'זכור ושמור' ושל 'שקר ושוא'. כאן אנו נתקלים בתופעה של אמירת שתי מילים מתחרות בהבעה אחת. תופעה דומה נזכרת גם בהקשר אחר. כאשר אהרון ומרים דיברו נגד משה, קרא הקב"ה "צאו שְׁלֹשְׁתֵּיכֶם אֶל אֹהֶל מוֹעֵד" (במ' יב:ד). הקורא מבין מי הם השלושה הנקראים, אבל הספרי מנסה להבין איך 'שלושתם' ידעו שהפנייה הייתה אליהם, הרי משה לא היה באותו מעמד. ולכן הספרי מסיק: 'מלמד ששלושתם נקראו בדיבור אחד' (ספרי במדבר קב, עמ' 100). נראה שכוונת הספרי היא שהקב"ה לא אמר שְׁלֹשְׁתֵּיכֶם אלא השמיע קול שאהרון שמע בו את שמו, מרים שמעה בו את שמה, ומשה שמע בו את שמו. ונראה שזאת הכוונה גם בשינויים שבנוסחאות של עשרת הדיברות שנאמרו 'בדיבור אחד'. הקב"ה שידר קול שהוא רב משמעותי: יש ששמעו 'זכור' ויש ששמעו 'שמור'.

התחלתי להתעמק בנושא זה לאחר שראיתי מחקר על שידור קול שהובן באופן שונה על ידי אנשים שונים. הנושא הזה נודע בעולם כ-*yanny/laurel*, מכיוון שבשידור אחד, כמחצית מהאנשים שמעו *yanny* וכמחציתם שמעו *laurel*.¹² אפשר שראוי לחשוב על תופעה כזאת גם ביחס 'זכור/שמור' וגם ביחס 'שקר/שוא'.

ויש בזה גם רעיון מדרשי. יש שתי התפתחויות אפשריות בעקבות מצב כזה. יכולה להתפתח מלחמת אזרחים, כאשר כל צד טוען שמה שהוא שמע הוא הנכון והצד השני מזייף את התורה. אבל אפשר גם להסיק מזה שאין שום אדם שיכול לקלוט את התורה בשלמות. כל אחד מאיתנו מחזיק בחלק של התורה, ורק מתוך הכרה שגם בצד השני יש חלק מן התורה נוכל להגיע לתורה שלמה.

הדף השבועי מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע, ומופיע גם באתר המידע של אוניברסיטת בר-אילן בכתובת:
<http://www1.biu.ac.il/parasha2>
 כתובת דוא"ל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il
 ניתן לפנות לכתובת זו ולקבל את הדף מדי שבוע בדוא"ל.

הדף השבועי - אוניברסיטת בר אילן
 יש לשמור על קדושת העלון

עורך: ד"ר צבי שמעון
עורכת לשון: רחל הכהן שיף

11 ראו חנינה בן מנחם, "אינדיבידואליזם של חוקים וספר המצוות של הרמב"ם", *שנתון המשפט העברי*, יד-טו (תשמ"ח-תשמ"ד), עמ' 100-101.

12 Lotto, A. J., & Holt, L. L., The Illusion of the Phoneme1.pdf (cmu.edu); Kleinschmidt, D. F., & Jaeger, T. F., "Robust speech perception: Recognize the familiar, generalize to the similar, and adapt to the novel", *Psychological Review*, 122(2) (2015), pp. 148-203
 דומה קשורה בראיה. מספרים בעיגול של Ishihara מזהים מספרים שונים בגלל מגבלות של זיהוי צבעים.

שהם שמעו מפי הגבורה רק את שני הדיברות הראשונים, נראה לפרש שהבקשה לשמוע את הדיברות מפי משה ולא מפי ה' נאמרה מייד אחרי ששמעו את שני הדיברות הראשונים. וכמובן, אם בני ישראל לא שמעו את כל הדיברות מפי ה', אין כבר כורח פרשני לומר שכל הדיברות נאמרו 'בדיבור אחד'.

מקור אחר המתאר את דברי ה' שנאמרו 'דיבור אחד' הוא בתלמוד הירושלמי:

1. "שוא" (דב' ה:ז) "ושקר" (שמ' כ:ג) שניהם נאמרו בדיבור אחד מה שאי אפשר לפה לומר ולא לאוזן לשמוע.

2. "זכור" (שמ' כ:ח) "ושמור" (דב' ה:יב) שניהם בדיבור אחד נאמרו מה שאי אפשר לפה לומר ולא לאוזן לשמוע.

3. "מחלליה מות יומת" (שמ' לא:יד) "ושני כבשים בני שנה תמימים" (במ' כח:ט) נאמרו בדיבור אחד מה שאי אפשר לפה לומר ולא לאוזן לשמוע.

4. "עֲרֹת אִשְׁתְּ אַחִיךָ לֹא תִגְלֶה" (וי' יח:טז), "לִבְמֶה יָבֹא עָלֶיךָ" (דב' כה:ה) שניהם נאמרו בדיבור אחד.

5. "וְלֹא תִסֵּב נַחֲלָה לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל מִמָּטָה לְמָטָה אַחֵר" (במ' לו:ז; לו:ט) "וְכָל בֵּית יִרְשֶׁת נַחֲלָה" (במ' לו:ח) שניהם נאמרו בדיבור אחד.

6. "גְּדֹלִים תַּעֲשֶׂה לָךְ" (דב' כב:יב), "לֹא תִלְבֹּשׁ שְׂעִטָּנָה" (דב' כב:יא) שניהם בדיבור אחד נאמרו.

וכן הוא אומר: "אחת דָּבָר אֶל־הַיָּם, בדיבור, שְׁתֵּים זֶה שְׁמִעָנָה" (תה' סב:יב; ירושלמי, נדרים ג:ב // שבועות, ג:ה).¹⁰

רשימה זו כוללת שישה פריטים כאשר יש הבחנה ברורה בין שני הפריטים הראשונים, העוסקים בטקסט של עשרת הדיברות, לבין ארבעת הפריטים האחרונים. הנושא של ארבעת הפריטים האחרונים הוא סתירות הלכתיות בתורה. הסגנון בשלושת האחרונים שונה מן הסגנון של שני הראשונים. בראשונים נאמר "מה שאי אפשר לפה לומר ולא לאוזן לשמוע", ביטוי המתאים לסתירה במילים אך לא לסתירה בתוכן. הסגנון של השלישי אומנם דומה לסגנון של שני הראשונים, כי הוא כולל 'מה שאי אפשר...', אבל דומה שיש כאן אשגרת הסופר משני הפריטים הראשונים. ארבעת האחרונים מתייחסים למקומות שבהם התורה גוזרת איסור גורף ובמקום אחר היא מחריגה משהו מן האיסור הגורף. מחללי שבת נדונו למוות, אך הכוהנים נצטוו לעבוד בעבודת הקורבנות אף בשבת; אסור לאדם לשאת את אשת אחיו, אבל אם אחיו נפטר ללא ילדים – הוא חייב ליבמה; אסור להעביר נחלה משבט לשבט, אך אם בת יורשת נחלה תחתן עם בן שבט אחר, היא תעביר לו את נחלת שבטה; התורה אסרה ללבוש כלאים, בגד העשוי מצמר ופשתן, אבל צוותה לשים חוט של תכלת, עשוי מצמר, גם בבגד פשתן. בשני המקרים הראשונים של הארבעה, איסור אשת אח ואיסור מלאכה בשבת, האיסור הגורף נאמר בחומש אחד והחריג נאמר בחומש אחר. אך בשני

8 מסוגית הבבלי (שבועות כ ע"ב) משמע שהפסוק הנרמז הוא וי' יט:יב ואפשר שכך הוא גם בירושלמי. יש מקום לדון בסדר ההבאות מעשרת הדיברות, אבל אכמ"ל.

9 הנוסח הוא שילוב של שני פסוקים, וגם בספרי דברים (רלג, עמ' 266) הנוסח אינו מתאים למסורה (והקטע הוא השלמה לספרי דברים). במקבילה בירושלמי שבועות נמצא נוסח מתאים למסורה.

10 במקבילה במכילתא (מכילתא דרבי ישמעאל, מסכתא דבחדש, פרשה ד, עמ' 218) הדוגמה הראשונה, 'שוא-שקר' אינה נמצאת.

